

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПРОБЛЕМА СЕЛФХАРМУ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ
ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА»**

Виконала: здобувач вищої освіти
Ps1-B19 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма здобуття освіти)
Столярова Дар'я Ігорівна

Керівник:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИВЧЕННЯ СЕЛФХАРМУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ.....	7
1.1 Психологічний аналіз проблеми селфхарму як об'єкту теоретичного дослідження.....	7
1.2 Визначення соціальних та особистісних чинників виникнення селфхарму.....	12
1.3 Обґрунтування симптомокомплексу проблеми селфхарму у контексті соціальної адаптації особистості.....	19
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ СЕЛФХАРМУ.....	27
2.1 Програма та методичний інструментарій дослідження психологічної проблеми селфхарму.....	27
2.2 Емпіричні показники дослідження проблеми селфхарму в осіб юнацького віку.....	34
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ СЕЛФХАРМУ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА.....	50
3.1 Основні напрями подолання проблеми селфхарму в осіб юнацького віку.....	50
3.2 Програма і психологічні умови подолання селфхарму як психологічної проблеми.....	53
3.3 Змістові засади психологічної роботи з юнаками і дівчатами, які виявляють схильність до селфхарму.....	57
Висновки до розділу 3.....	95
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні, у практиці роботи психолога вирішення психологічних проблем виступає важливим завданням професійної діяльності, пов'язаним із подоланням перешкод, які постають на шляху становлення особистості. Однією з таких проблем є селфхарм як аутоагресивна поведінка, спрямована на заподіяння фізичної чи психологічної шкоди самому собі. Вона може проявлятися через негативне ставлення до себе, тотальне почуття провини, втрату сенсу життя, нездатність долати кризові ситуації, неуспішність міжособистісної взаємодії. У цьому випадку локальні особистісні проблеми набувають глобального характеру, формуючи різке негативне ставлення до себе та порушення особистісної ідентичності.

На значущість вивчення аутоагресивної поведінки як фактору попередження низки психологічних проблем вказують психологічні дослідження науковців (Г. Пилягіна, О. Погорілко, А. Скрипніков, Л. Герасименко, Р. Ісаков, О. Скориніна-Погребна, О. Файдюк). Фундаментальні підходи до розуміння аутоагресивної поведінки сформульовані у психоаналізі (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман), символічному інтераціоналізмі (Дж. Мід, І. Гоффман, Г. Фогельсон, Л. Краппман, Ю. Хабермас), когнітивній психології (Х. Теджфел, Дж. Тернер, Г. Брейкуелл).

Аналізу та розробленню проблеми селфхарму присвячено праці сучасних зарубіжних (D. Ashcroft, Y. Awenat, M. Carr, J. Cooper, C. Chew-Graham, A. Chandler, C. Fredlund, C. Göran Svedin, L. Jonsson, E. Kontopantelis, G. Priebe, M. Wadsby) та вітчизняних учених (Г. Коваль, А. Ракова, В. Мельник). Змістові аспекти цього феномену опрацьовано у низці досліджень (Н. Жужа, Т. Журавель, К. Сергеева, О. Шаровара, С. King, С. Burton, S. Platt, A. Favazza).

Водночас, питання розроблення методології подолання селфхарму як деструктивного концепту психічного та фізичного здоров'я залишається

відкритим. Актуальність проблеми, недостатній рівень її теоретичного й емпіричного вивчення зумовили вибір теми дослідження: «Проблема селфхарму у практиці роботи практичного психолога».

Мета дослідження полягає у з'ясуванні загальних і специфічних чинників виникнення проблеми селфхарму та психологічних умов її подолання у практиці роботи практичного психолога.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань дослідження**:

1. Проаналізувати й систематизувати теоретичні підходи, що висвітлюють проблематику аутоагресивної поведінки у процесі становлення особистості.

2. Визначити методологічні засади та розробити методичний комплекс для дослідження психологічних передумов виникнення селфхарму як аутоагресивної поведінки.

3. Розробити методичний інструментарій подолання проблеми селфхарму у роботі практичного психолога.

Об'єкт дослідження: селфхарм як аутоагресивна поведінка, його психологічні чинники та передумови.

Предметом дослідження виступають психологічні умови подолання проблеми селфхарму у практиці роботи практичного психолога.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів, серед яких: теоретичні – аналіз, синтез, моделювання, порівняння, класифікація, узагальнення, систематизація концептуальних положень; емпіричні – емпіричні діагностичні шкали; тести-опитувальники; методи оцінки експериментальних даних: методи математичної статистики, графічне представлення даних; кількісна та якісна інтерпретація результатів експерименту.

З метою емпіричного вивчення селфхарму як психологічної проблеми використано такі психологічні методики: шкала причин самопошкоджувальної поведінки Н. Польської; тест дослідження копінг-

поведінки у стресових ситуаціях С. Нормана, Д. Ендлера, Д. Джеймса, М. Паркера; опитувальник визначення форм агресивних реакцій А. Басса, А. Дарки; опитувальник визначення рівня невротизації та психопатизації (РНП); діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що: уперше розроблено типологію селфхарму як психологічної проблеми в осіб юнацького віку, уточнено чинники виникнення селфхарму в осіб юнацького віку; розроблено методику дослідження селфхарму як психологічної проблеми; доповнено уявлення про структуру; охарактеризовано емпіричні показники дослідження проблеми селфхарму у практиці роботи практичного психолога; здійснено загальну характеристика групи досліджуваних з проблемою селфхарму; окреслено психологічні засади подолання проблеми селфхарму у практиці роботи практичного психолога.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висвітлені у дипломній роботі, можна використати для поглиблення змісту навчальних курсів із дисциплін «Психодіагностика», «Психологічне консультування», «Психокорекція», «Психологія сім'ї», «Вікова психологія» у вищих навчальних закладах. Результати дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів, сімейних консультантів, психотерапевтів при розробці програм психологічної корекції в осіб юнацького віку із схильністю до селфхарму та аутоагресивної поведінки. Положення, висвітлені у роботі можуть застосовуватись у роботі практичних психологів для подолання проблеми селфхарму у юнаків та дівчат.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Science, theory and ways to improve methods», 01-03 травня 2023 р., Лондон, Великобританія.

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено в 1 публікації.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 130 сторінок, основний зміст роботи викладено на 110 сторінках. Список використаних джерел налічує 81 найменування.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне й експериментальне дослідження проблеми селфхарму у практиці роботи психолога дозволяє зробити наступні висновки:

1. За результатами теоретичного аналізу проблеми селфхарму як об'єкту психологічного дослідження було виділено чотири підходи до його дослідження, які відображено у таких теоріях: 1) емоційній теорії селфхарму (К. Аймедов, Н. Берегова, О. Гура, О. Повстюк); 2) соціологічній теорії (Е. Arensman, S. Bremner, R. Goldney, K. Hawton, S. Hodgson, E. Feldman, E. Townsend); 3) теорії, яка вивчає селфхарм як девіантну поведінку (Г. Коваль, В. Лазаренко, А. Михайлова, А. Ракова); 4) теорії, яка досліджує селфхарм як прикордонний розлад особистості (Р. Joyce, С. Cloninger, М. Kennedy, К. Light, S. Rowe, О. Urnes).

З позиції нашого дослідження селфхарм є психологічною проблемою, яка полягає у навмисному нанесенні собі шкоди шляхом систематичного самотравмування тіла. Формами селфхарму є різання себе лезом, проколювання шкіри, нанесення пірсингу чи татуювань, обгризання нігтів, вставляння у тіло предметів, виривання волосся та ін. дії, основою яких є тілесні самопошкодження. Таким способом юнаки і дівчата полегшують свій емоційний стан; б) прагнуть отримати підтримку та розуміння з боку оточуючих; в) намагаються покарати себе за свою недолугість; г) заповнюють екзистенційну порожнечу.

Найчастіше селфхарм практикують діти підліткового і юнацького віку, серед яких виокремлено три основні групи пацієнтів: керовані; проблемні; пацієнти із потенційним ризиком самогубства. У практиці суспільних взаєностосунків виокремлено дві форми самоушкоджень: культурно дозволене самоушкодження (ритуали; практики); девіантне самоушкодження, яке спрямоване на навмисне нанесення собі шкоди. Теоретичне дослідження передумов виникнення селфхарму дає змогу виділити найбільш часті чинники виникнення проблеми: а) емоційні: невміння ефективно будувати емоційні

взаємини, управляти власними емоціями, стримувати власне занепокоєння, переживати потрясіння, стрес, тривалу депресію та ін.; б) соціальні: проблеми з близькими і рідними, труднощі з братами і сестрами вдома, непорозуміння з друзями, наруга, жорстоке ставлення, війна, безробіття, депресивні стани у членів сім'ї, шкільна ізоляція, тиск або булінг, пропагування селфхарму у соцмережах; наслідування ритуалів і вірувань; в) особистісні: акцентуованість характеру, перфекціонізм, мазохізм, почуття меншовартості, негативна Я-концепція, невротичні стани; або більш серйозні розлади особистості: шизофренія, розлади аутистичного спектру. Зазвичай, селфхарм виникає внаслідок порушення умов соціальної адаптації і пов'язаний із проблемами формування особистісної ідентичності. Ці чинники значною мірою впливають на емоційну сферу дітей, внаслідок чого спрацьовують захисні механізми психіки – перекриття емоційного болю фізичним, можливість відреагування емоційних станів через фізичні больові відчуття.

2. За результатами емпіричного дослідження було отримано такі експериментальні дані:

Розроблено методичний інструментарій емпіричного дослідження психологічної проблеми селфхарму, зокрема підготовлено програму констатувального експерименту, яку спрямовано на з'ясування схильності до селфхарму та форм селфхарму; описно копінг-стратегії їхньої поведінки; з'ясовано рівні невротизації, проаналізовано наявність аутоагресивних реакцій; описано психологічні барери у спілкуванні. За наслідками дослідження було виявлено 13,7% осіб із схильністю до селфхарму, серед яких 11,5% демонструють окремі випадки селфхарму і 2,2% систематично практикують селфхарм. Осіб із низькою схильністю до селфхарму виявлено переважну більшість – 86,3%.

Аналіз досліджуваних із низькою та високою схильністю до селфхарму продемонстрував відмінності у їхній поведінці. Зокрема, аналіз копінг стратегій дав змогу стверджувати, що в осіб із низькою схильністю до селфхарму переважає стратегія прийняття рішення, апеляція до конкретних

дій, бажання безпосередньо вирішувати критичні проблеми, що описує копінг-поведінку, орієнтовану на вирішення завдань. Ключовим ресурсом для осіб із схильністю до селфхарму є копінг-поведінка, орієнтована на емоції та уникання від вирішення завдань. Окрім того, обидві категорії осіб застосовують копінг-поведінку, орієнтовану на пошук соціальної підтримки.

Як показує аналізе емпіричних даних, встановлено диференційні відмінності у відреагуванні агресії та емоцій, пов'язаних із нею. А саме: у юнаків і дівчат із схильністю до селфхарму переважають приховані форми агресії (непряма – 58,9%; негативізм – 65,8%; образа – 84,5%; підозріливість – 52,0%; почуття провини – 73,3%). Для юнаків і дівчат із низькою схильністю до селфхарму характерні відкриті форми агресивного відреагування (фізична агресія – 67,3%; вербальна агресія – 73,3%), що засвідчує тенденцію відкрито виражати власні емоції, у тому числі негативні. За даними проведених методик виявлено характерну для осіб із схильністю до селфхарму тенденцію до невротизації і психопатизації, зокрема високі показники за шкалами «невміння управляти емоціями, дозувати їх», «негнучкість і невиразність емоцій», «небажання зближуватися з людьми на емоційній основі», «домінування негативних емоцій», «неадекватний прояв емоцій». Це потребує уваги у контексті психологічної корекції цих симптомів як чинників виникнення селфхарму в юнаків і дівчат.

Узагальнення емпіричних результатів експерименту дало нам змогу зробити висновки, що покладені в основу формувального експерименту. Зокрема, визначено основні напрями подолання проблеми селфхарму: етіологічний і симптоматичний. Етіологічний зорієнтований на зниження деструктивної дії етіологічних чинників, які виступають тригерами саморуйнівної поведінки: а) емоційних (тривоги, потрясінь, стресів, депресивних станів); б) соціальних (проблем з батьками, друзями, вчителями, наслідків булінгу та ізоляції у колективі однолітків); в) особистісних (перфекціонізму, акцентуованості характеру, низької самооцінки, почуття меншовартості, негативної Я-концепції). Симптоматичний спрямований на

подолання симптомів селфхарму через осмислення психологічної проблеми селфхарму та емоційне усвідомлення свого стану; формування продуктивних копінг-стратегій поведінки; навчання прийомам відреагування агресивних реакцій; зниження невротизації та подолання емоційних бар'єрів у спілкуванні.

Програма психокорекційної роботи у студентської молоді спрямована на подолання аутоагресивних тенденцій і подолання схильності до саморуйнівної поведінки. Вона поєднує групові й індивідуальні форми роботи. Групові реалізуються через активне соціального-психологічного навчання у формі тренінгів, індивідуальні включають обговорення індивідуальних емоційно-соціальних проблем. Методами роботи визначено психорелаксаційні техніки, техніки самоаналізу, поведінкові техніки умінь, моделювання життєвих ситуацій, когнітивне реструктурування, десенсибілізація, артотерапевтичні вправи, техніки імаготерапії та ін. методи психологічної допомоги. Окрім того, проводиться психологічне консультування батьків щодо подолання схильності до селфхарму в їхніх дітей.

Застосування описаних психокорекційних технік дає змогу знизити деструктивну дію емоційних та соціальних тригерів, з одного боку, та підвищити соціальну відповідальність за власну поведінку, з іншого, що уможливорює юнакам і дівчатам опанувати способи зняття стресогенної напруги без застосування самоушкоджень та аутоагресивних форм поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аймедов К.В. Особливості емоційно-вольової сфери підлітків з аутоагресивною поведінкою. *Таврический журнал психиатрии*. 2013. V.17. № 4(65). С. 56–59.
2. Берегова Н.П., Повстюк О.Ю. Селфхарм як деструктивна форма переживання стресів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. Вип.1, Т.1. С. 13-16.
3. Варгата О.В. Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. №6 2019. С. 18–23.
4. Вікова психологія. Модульне середовище для навчання. 2019. URL: <https://msn.khnu.km.ua/mod/page/view.php?id=122531>.
5. Вашека Т.В. Рання діагностика та профілактика суїцидальної поведінки в підлітковому віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №6. С. 64–66.
6. Великодна М.С. Психодіагностика ставлення підлітків до ризикованої поведінки: модифікація колірного тесту ставлень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2014. № 1. Т. 2. С. 17–22.
7. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки / уклад.: С.М. Киселевська, В.П. Брінзак, О.А. Войтенко. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
8. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник.К., 2016. Ч. 1. Теоретична частина. у 2-х ч. 2-ге вид. 188 с.
9. Гура Е.І. Психічні чинники розладів поведінки та емоцій у підлітків, позбавлених батьківського піклування. *Український вісник психоневрології*. 2007. Т. 15. Вип. 1(50). С. 67–71.
10. Денисенко М.М. Суїцидальна поведінка у хворих на ендогенні та екзогенні депресії (клініко-психопатологічні та патопсихологічні особливості, принципи профілактики): автореф. дис. ... канд. мед. наук: 14.01.16. ДУ

«Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України». Харків, 2011. 20 с.

11. Дубчак Г.М. Аналіз стратегій копінг-поведінки майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон : Гельветика, 2016. Вип. 1. Т.2. С. 28–39.
12. Дьоміна О.О. Суїцидальна поведінка при гострій реакції на стрес у осіб молодого віку (клініка, особливості формування, методи корекції та профілактики): автореф. дис... канд. мед. наук: 14.00.16. Харк. мед. акад. після диплом. освіти. Х., 2004. 20 с.
13. Жужа Н.М. Особливості аутоагресивної поведінки в підлітковому віці. «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Херсон, 14 трав. 2020 р.) Херсон : ФОП Вишемирський В.С., 2020. С. 126-129.
14. Журавель Т.В., Сергеева К.В., Шаровара О.Г. Зупинись! – Посміхнись! Методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Київ : ФОП Буря, 2013. 124 с.
15. Коваль Г.В., Ракова А.Ю. Самопошкодження як девіація у становленні особистості. *Наукові праці : наук. журн. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили*, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 68–71.
16. Кулієв А.Ю. Проблеми статистичного обліку і запобігання віктимізації населення. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. Одеса: Фенікс, 2017. Вип. 32. С.126–129.
17. Лазаренко В.І. Наркоситуація в Україні та девіантна поведінка молоді: дисс... канд. соц. наук, 22.00.04. Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Карамзина. Харків, 2005. 171 с.

18. Марута Н.О. Предиктори суїцидальної поведінки при невротичних розладах. *Український вісник психоневрології*. 2006. Т.14. Вип.1(47). С.59–63.
19. Мельник В. Коли хтось умисно завдає собі шкоди: що таке селфхарм та як допомогти такій людині. *Психологічна підтримка*. 2022. URL : <https://vikna.tv/dlia-tebe/psykholohiia/koly-htos-umysno-zavdaye-sobi-shkody-shho-take-selfharm-ta-yak-dopomogty-takij-lyudyni/>
20. Михайлова А. Девіантна поведінка у підлітків: проблеми, діагностика, профілактика. *Педіатрія, акушерство та гінекологія*. 2008. №4. С. 40–41.
21. Мусаелян О.М. Гендерно-вікові та організаційно-професійні особливості схильності студентської молоді до аутоагресивної поведінки. *Вісник післядипломної освіти*. Т. 2. № 2. 2016. С. 85 – 98.
22. Мусаелян О. М. Смиложиттеві орієнтації та особливості їх впливу на схильність до аутоагресивної поведінки студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Т. 2 . Вип.3. Херсон : Гельветика, 2016. С. 68–75.
23. Олійник А.В. Релігійна віра як чинник протидії суїцидальним тенденціям у середовищі студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»: збірник наукових праць ступ. канд. психол. наук: 19.00.07/Прикарпат. наук. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2010. 20 с.
24. Підкоритова В.С. Сучасна діагностика і лікування в психіатрії. Доктор-Медиа. Київ. 2011. 218 с.
25. Пилягіна Г.Я. Проблема саморуйнуючої поведінки серед населення України. *Новости медицины и фармации*. 2007. № 215. С. 10–11.
26. Погорілко О.В., Скрипніков А.М., Герасименко Л.О., Ісаков Р.І. Аутоагресивна поведінка підлітків. Полтава, 2017. 141 с.
27. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді: методичні рекомендації. Київ: ІПППО АПН України, КФ ВМУРоЛ “Україна”, ПП Щербатих О.В., 2007. 68 с.

28. Селфхарм. Навіщо та чому? URL:
<http://nebrehaty.blogspot.com/2016/02/selfharm.html>.
29. Скориніна-Погребна О.В. Науково-методичний аналіз аутоагресії в сучасній психології. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. 2017. Том 22. Вип. 2 (44). С. 141–150.
30. Файдюк О.В. Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах URL:
<http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/.../54>
31. Феодосєєва І.В. Вікові особливості суїцидальної поведінки підлітків. Young Scientist. 2016. № 9. С. 161–165.
32. Хаустова О.О. Самогубства та побутова смертність в Україні. Український вісник психоневрології. 2013. Т. 21. вип. 4 (77). С. 12–18.
33. Хаустова О.О. Суїцид: сучасні підходи до профілактики. Ліки України. 2013. № 1 (167). С. 89–94.
34. Христюк О.С. Групова психотерапія депресивної особистості з суїцидальними тенденціями. Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика: збірник наукових праць / за заг. ред. С. І. Яковенка. Київ : РВВ КІВС, 2000. С. 171–172.
35. Янагігара Г. Маленьке життя. пер. з англ. А. Асман. Київ : КМ-Букс, 2015. 880 р.
36. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5. Washington, D.C: American Psychiatric Publishing. 2013.
37. Brandes R. Physiologie des Menschen. Springer-Verlag. Berlin., 2019. 278 p.
38. Carr M.J., Ashcroft D.M., Kontopantelis E., Awenat Y., Cooper J., Chew-Graham C., et al. The epidemiology of self-harm in a UK-wide primary care patient cohort, 2001–2013. BMC Psychiatry. 2016. Vol.16. P.53.
39. Chandler A., King C., Burton C., and Platt S. The social life of self-harm in general practice. Soc Theory Health. 2020 №18(3). P. 240–256
40. Chandler A. Self-injury, medicine and society: authentic bodies. Basingstoke: Palgrave Macmillan; 2016.

41. Chandler A. Seeking secrecy: a qualitative study of younger adolescents' accounts of self-harm. *YOUNG: Nordic Journal of Youth Research*. 2018. Vol.26. P.313–331.
42. Chandler A, King C, Burton C, Platt S. General Practitioners' Accounts of Patients Who Have Self-Harmed A Qualitative, Observational Study. *Crisis The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*. 2016. Vol.37. P.42–50.
43. Coping with self-harm. URL : <https://jersey.police.uk/media/354331/coping-with-selfharm-brochure.pdf>.
44. Farber S.K., Jackson C.C., Tabin J.K., Bachar E. Death and annihilation anxieties in anorexia nervosa, bulimia, and self-mutilation. *Psychoanalytic Psychology*. 2007. №24 (2). P. 289–305.
45. Favazza A.R. *Bodies Under Siege: Self-mutilation, Nonsuicidal Self-injury, and Body Modification in Culture and Psychiatry*. Baltimore: Johns Hopkins Press. 2011. 333 p.
46. Fredlund C., Göran Svedin C., Priebe G., Jonsson L. & Wadsby M. Self-reported frequency of sex as self-injury (SASI) in a national study of Swedish adolescents and association to sociodemographic factors, sexual behaviors, abuse and mental health. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. 2017. Vol.11 (9). URL: <https://capmh.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13034-017-0146-7>
47. Fredlund, C., Wadsby, M., Jonsson, L., (2019), Motives and Manifestations of Sex as Self-Injury. *Journal of Sex Research*. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1689377>
48. Galfalvy H. Increased risk of suicide attempt in mood disorders and TPH1 genotype. *J. Affective Disorders*. 2009. Vol. 115. № 3. P. 331–338.
49. Gvion Y. Aggression, Impulsivity, and Suicide Behavior. *Archives of suicide research: official journal of the International Academy for Suicide Research*. 2017. №15(2) P. 93–112.
50. Hawton K., Arensman E., Townsend E., Bremner S., Feldman E., Goldney R., et al. (August). Deliberate self harm: systematic review of efficacy of

- psychosocial and pharmacological treatments in preventing repetition. 1998. №317 (7156). P. 441–447.
51. Hawton K., Zahl D., Weatherall R. Suicide following deliberate self-harm: long-term follow-up of patients who presented to a general hospital. *The British Journal of Psychiatry*. 2003. №182 (6).P. 537–542.
52. Hawton K, Rodham K, Evans E, Weatherall R. Deliberate self harm in adolescents: self report survey in schools in England. *British Medical Journal*. 2002. Vol.325. P.1207–1211.
53. Helping Children and Youth with Self-Harm Behaviours Information for Parents and Caregivers/ URL : http://www.cheo.on.ca/uploads/12810_Self-Harm.pdf.
54. Hodgson S. Cutting Through the Silence: A Sociological Construction of Self-Injury. *Sociological Inquiry*. 2004. №74 (2). P.162–179.
55. Johnson C.P., Myers S.M. Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. *Pediatrics*. 2007. №120 (5). P.1183–1215.
56. Joyce P.R., Light K.J., Rowe S.L., Cloninger C.R., & Kennedy M.A. Self-mutilation and suicide attempts: relationships to bipolar disorder, borderline personality disorder, temperament and character. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*. 2010. №44 (3). P.250–257
57. Jordan A, Chandler A. Crisis, what crisis? A feminist analysis of discourse on masculinities and suicide. *Journal of Gender Studies*. 2018. P.1–13.
58. Kidger J, Heron J, Lewis G, Evans J, Gunnell D. Adolescent self-harm and suicidal thoughts in the ALSPAC cohort: a self-report survey in England. *BMC Psychiatry*. 2012. Vol.12. P.69.
59. Kimberly A. The interpersonal theory of suicide. *Psychological Review*. 2016. Vol. 173 (2). P. 440 – 471.
60. Klonsky E.D. The functions of deliberate self-injury: a review of the evidence. *Clinical Psychology Review*. 2007. №27 (2). P.226–239. Muehlenkamp J.J. Self-injurious behavior as a separate clinical syndrome. *The American Journal of Orthopsychiatry*. 2005. №75 (2). P. 324–333

61. Kocha H.A study on involuntional melancholia. *Seishin Shinkeigaku Zasshi*. 2009. Vol.111. № 4. P. 373–387.
62. Laye-Gindhu A, Schonert-Reichl K.A Nonsuicidal Self-Harm Among Community Adolescents: Understanding the 'Whats' and 'Whys' of Self-Harm. *Journal of Youth and Adolescence*. 2005. №34 (5). P.447–457
63. Mallon S, Galway K, Hughes L, Rondón-Sulbarán J, Leavey G. An exploration of integrated data on the social dynamics of suicide among women. *Sociology of Health & Illness*. 2016. Vol.38. P.662–675
64. Maris R.W., Berman A.L., & Silverman M.M. Comprehensive textbook of suicidology. Guilford Press., 2000. 301 p.
65. McAllister M. Multiple meanings of self harm: A critical review. *International Journal of Mental Health Nursing*. 2003. №12 (3). P. 178.
66. Mehlum L. Continuity of care in the treatment of suicide attempters current challenges. *Arch. Suicide Res*. 2010. Vol. 14. № 2. P.105–108.
67. Michail M, Tait L, Churchill D. General practitioners' clinical expertise in managing suicidal young people: implications for continued education. *Primary Health Care Research & Development*. 2017. Vol.18. P.419–428.
68. Möller Hans-Jürgen. *Psychiatrie, Psychosomatik, Psychotherapie*. SpringerVerlag. Berlin., 2017. 316 p.
69. Möller Hans-Jürgen. *Aggression und Autoaggression*. Springer-Verlag. Berlin., 2012. 185 p.
70. O'Connell M. Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: Progress and possibilities. The National Academies Press. Washington., 2019. 304 p.
71. Roe-Sepowitz D.E. Indicators of Self-Mutilation: Youth in Custody : Ph.D. thesis. The Florida State University College of Social Work. 2005. P.8–10, 77–88.
72. Rydelius P.A. Death and suicide among former child and adolescent psychiatric patients. *BMC Psychiatry*. 2016. Vol. 14. P. 81–87.

73. Scott K. Chronic physical conditions and their association with first onset of suicidal behavior in the world mental health survey. *Psychosom. Med.* 2015. Vol.72. № 7. P. 712–719.
74. Selby E.A., Kranzler A., Fehling, K.B. & Panza E. (2015). Nonsuicidal self-injury disorder: The path to diagnostic validity and final obstacles. *Clinical Psychology Review*, 3879-91. doi:10.1016/j.cpr.2015.03.003.
75. Self-harm behavior in children and youth: information for parents and caregivers» URL : <http://ementalhealth.ca/>.
76. Self-harm. Mind. 2020. URL : <https://www.mind.org.uk/information-support/types-of-mental-health-problems/self-harm/about-self-harm/>
77. Third World faces self-harm epidemic. *BBC news*. URL : <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/129684.stm>
78. Urnes O. Self-harm and personality disorders]”. *Tidsskrift for den Norske Laegeforening*. 2009. №129 (9). P.872–876.
79. Understanding self-harm URL: https://www.mind.org.uk/media/5133002/mind_und_selfharm_singles_4-web.pdf.
80. What self-injury is? Lifesigns. URL: <http://www.lifesigns.org.uk/what/>
81. Whyte S. Deliberate self-harm. The impact of a specialist DSH team on assessment quality. *Psychiatric Bulletin*. 2011. Vol. 25. P. 98–101.